

Бобров Ю. О.,
суддя Івано-Франківського окружного адміністративного суду,
помічник начальника Головного управління підготовки
Збройних Сил України з правової роботи, полковник юстиції,
здобувач кафедри адміністративного, фінансового та банківського права
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом

ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВОСУДДЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

RENEWAL OF MILITARY JUSTICE: THE CONTEMPORARY CONDITION OF THE PROBLEM

У статті розглядаються організаційно-правові засади діяльності військових судів як об'єкта адміністративно-правового наукового дослідження, проаналізовано передумови і наслідки ліквідації у вересні 2010 року. Також вивчаються детермінанти відновлення діяльності військових судів у складі судової влади на сучасному етапі розвитку української державності. Підкреслюється, що сьогодні провадження у справах про кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, особливо в зоні воєнного конфлікту на Сході України, вирішують судді територіальних місцевих судів загальної юрисдикції, які не мають досвіду військової служби, що негативно впливає на якість правосуддя та строки розгляду цих кримінальних проваджень.

Ключові слова: суд, суддя, правосуддя, військовий суд, військовослужбовець, військові формування.

В статье рассматриваются организационно-правовые основы деятельности военных судов как объекта административно-правового научного исследования, проанализированы предпосылки и последствия их ликвидации в сентябре 2010 года. Также изучаются детерминанты восстановления деятельности военных судов в структуре судебной власти на современном этапе развития украинской государственности. Подчеркивается, что на сегодняшний день производства по делам об уголовных правонарушениях, совершенных военнослужащими, особенно в зоне военного конфликта на Востоке Украины, решают судьи территориальных местных судов общей юрисдикции, которые не имеют опыта воинской службы, что негативно влияет на качество правосудия и сроки рассмотрения этих уголовных производств.

Ключевые слова: суд, судья, правосудие, военный суд, военнослужащий, воинские формирования.

Organizational and legal framework of military court's activities as an object of research in the field of administrative law is covered in this paper. Causes and consequences of their liquidation in September 2010 are covered as well. Besides of this, determinants of renewal military courts as a part of judicial power of the present development of Ukraine are investigated. It is underlined that proceedings in criminal matters against military personnel, specially in the conflict-affected area in Ukraine, are considered by local courts judges. They do not have any military experience that negatively influence on the quality of justice and terms of length of the period of the examination of the case.

Key words: court, judge, justice, military court, military personnel, military organizations.

Ураховуючи власний досвід учасника антитерористичної операції на території окремих районів Донецької та Луганської областей у 2015–2016 роках, вважаємо за потрібне зазначити, що на теперішньому етапі свого розвитку судова система нашої держави не в стані повністю реалізувати завдання зі здійснення судочинства у фактичних умовах війни щодо саме військових злочинів та значної категорії кримінальних правопорушень, учинених військовослужбовцями. Судді територіальних судів загальної юрисдикції, особливо тих судів, які знаходяться в зоні воєнного конфлікту, не можуть якісно та швидко розглянути справу, оскільки не знайомі зі специфікою всіх обставин військової служби, які мають значення для її розгляду, ніколи раніше не стосувалися армії та не брали участі в бойових діях. Крім норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, під час розгляду справ щодо військовослужбовців та кримінальних проваджень про військові злочини, судді мають керуватись і нормами статутів Збройних Сил України, законами та численними підзаконними нормативно-правовими актами, які регламентують порядок проходження військової служби та виконання військових обов'язків, із яки-

ми, як правило, раніше ніколи і не стикались. Також проблемою стає допит свідків у вказаних справах, який не може проводитися поза приміщенням суду, а військові не можуть прибути на розгляд, оскільки в бойовій обстановці залишення позицій чи навіть територій військової частини або місця служби становить серйозний ризик. Наведене свідчить про існування нагальної необхідності створення, тобто відновлення діяльності військових судів, які зможуть вирішувати справи цієї категорії, маючи багаж військових знань.

Метою дослідження є обґрунтування автором позиції щодо необхідності відновлення діяльності військових судів у системі судової влади України в аспекті створення інститутів судової влади, покликаних реалізувати права військовослужбовців на судовий захист, закріплені статтею 55 Конституції України та статтею 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, зокрема забезпечити додержання їх процесуальних прав у кримінальному судочинстві та розгляд справ у розумні строки.

Дослідженню питань діяльності військових судів присвячені праці Г. Кваші, Р. Куйбіди, М. Михеєнка, В. Молдована, С. Оверчука, А. Петроченкова,

Я. Романовського, М. Сенька, О. Ткачука, О. Тюрної, Л. Фесенко, В. Шишкіна, В. Шевченка та інших. Однак більша частина присвячених указаній тематиці наукових робіт датується 2000–2008 роками, тому вони не повністю відповідають сучасним викликам та не враховують досвіду судочинства в умовах воєнного конфлікту на Сході України. Питання утворення військових судів, їх місця в судовій системі держави, статусу військових судів і суддів, а також порядку здійснення судочинства у кримінальних провадженнях про військові злочини та злочини, вчинені військовослужбовцями, залишаються дискусійними і потребують комплексного аналізу.

До ліквідації військових судів у вересні 2010 року Законом України «Про судоустрій України» встановлювалось, що військові суди належать до загальних судів і здійснюють правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону [1]. Військовими судами вважались військові суди гарнізонів, військові апеляційні суди регіонів та Військово-Морських Сил України. Окрім того, у складі Верховного Суду України діяла Військова судова палата (раніше – Військова судова колегія).

Тривалий час виникали дискусії стосовно того, чи потрібні нам в Україні військові суди, оскільки вони мали незначне навантаження, а їх існування визнавалося недоцільним. Армія з кожним роком усе більше роззавалювалась, скорочувалися військові частини, продавалось озброєння. Населенню це подавалось під виглядом переходу до стандартів НАТО та світових стандартів збройних сил. Також противники існування військових судів закидали щодо їх недемократичності та залежності від військового керівництва.

Ліквідація військових судів у 2010 році мала на меті забезпечення конституційного принципу незалежності суддів під час здійснення правосуддя (на цьому наголошував тодішній заступник голови Адміністрації Президента України Андрій Портнов, говорячи про підписаний 16 вересня 2010 року Указ Президента України № 900/2010 «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів»). Він уважав, що такий крок відповідає європейським стандартам системи правосуддя, а існування військових судів порушувало вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод щодо права особи на справедливий судовий розгляд, про що неодноразово, на його думку, зазначав Європейський суд із прав людини у своїх рішеннях [2].

Також ліквідація військових судів пояснювалася необхідністю приведення судоустрою в Україні до європейських демократичних стандартів додержання прав людини, Конституції та законодавства України; надавалися позитивні висновки Венеціанської комісії, йшли посилення на європейській досвід. Експерти також пояснюють це тим, що система військового судочинства залишалася закритою і незрозумілою для «цивільних» правників. Дехто навіть каже про «особистісний» фактор – слабкість до ор-

ганів військової юстиції (тільки зі знаком «мінус») мав колишній міністр юстиції О. Лавринович [3].

Його підтримують Р. Куйбіда, зазначаючи, що ліквідація військових судів не відкидатиме можливості запровадження в судах загальної юрисдикції спеціалізації суддів із розгляду справ у галузі військових правовідносин, однак правовий статус таких суддів не мусить мати жодних особливостей [4, с. 8].

В. Шишкін пропонував скасувати військові суди, а їх справи передати на розгляд до звичайних судів, утворивши в них спеціалізацію суддів для розгляду справ про військові злочини [5, с. 108].

На думку С. Оверчука, деградація армії в Україні, нівелювання її значення в суспільстві, поєднані з державною політикою демілітаризації, призвели в останні десятиліття до знищення військової інфраструктури, освіти та низки супутніх інституцій. У цьому контексті ліквідація військових судів багатьом політикам та науковцям уявлялась закономірним кроком у побудові мирної демократичної держави. Збереження військових судів зумовлено низкою факторів, зокрема особливою правовою регламентацією правовідносин, пов'язаних із проходженням громадянами військової служби, специфікою розташування військових об'єктів, додатковими вимогами до кваліфікації суддів, які мусять мати ґрунтовні знання у галузі не тільки права, а й військової справи, а також із необхідністю оформлення допуску на режимні об'єкти та до роботи із секретними документами [6].

В. Яцина стверджує, що під час розгляду справ, віднесених до компетенції військових судів, застосовуються загальні процесуальні правила і норми, що обмежує будь-яку дискримінацію учасників процесу в усіх видах провадження або особливе судочинство, та відповідає Конституції України і міжнародним стандартам правосуддя. Дійсна спеціалізація військових судів зумовлена специфікою матеріального законодавства, на підставі якого розглядаються ці справи та яке зумовлює особливості спеціального правового статусу військовослужбовців та прирівняних до них осіб (*ratione personae, ratione materiae*) [7, с. 8].

В. Сердюк вважає, що визнання військових судів частиною єдиної системи судів загальної юрисдикції, здійснення ними правосуддя за нормами, встановленими процесуальними кодексами України, поширення всього комплексу прав і гарантій на суддів військових судів, використання цими судами демократичних засад судочинства свідчать про впровадження в організацію військових судів України прогресивних форм судоустрою [8, с. 9].

О. Ткачук наголошує, що військове правосуддя має вирішувати двоєдине завдання: підтримання на достатньому рівні дисципліни і визначеного законом порядку в Збройних Силах України та інших військових формуваннях за безумовного забезпечення юридичних гарантій конституційних прав і свобод кожного військовослужбовця, кожної людини, якої так чи інакше стосується діяльність армії та інших передбачених законом військових формувань [9, с. 123].

На переконання Я. Романовського, передумовою ліквідації військових судів був особливий статус суддів, зокрема перебування на військовій службі, за що вони отримували доплати і це виглядало суперечливим принципу єдності статусу суддів і не відповідає європейським стандартам [10, с. 242].

Згідно з висновком експерта Ради Європи, заступника генерального секретаря Міжнародної асоціації суддів Дж. Оберто (суддя м. Турін, Італія) щодо «Концепції удосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів» в Україні слід залишити окремі військові суди, враховуючи особливі правила, яких вони мають дотримуватись, та особливості справ, які вони розглядають [11].

Ще б хотілося звернути увагу на позицію судді Верховного Суду України О. Волкова щодо того, що наявність військових судів потрібна для покращення доступу до правосуддя для оперативного, об'єктивного, неупередженого й фахового вирішення спорів або розгляду кримінального звинувачення. Ця специфічна сфера суспільних відносин потребує не лише спеціальної підготовки й знань суддів, а й концентрації вказаних нормативно-правових актів, відповідної інформації у військових судах усіх рівнів. У системі військових судів конституційний принцип спеціалізації є не тільки базовою засадою побудови системи й підставою для створення окремого військового суду, а ще й елементом внутрішньої організації військового суду будь-якого рівня. Спеціалізація судів і суддів дасть у майбутньому результат у вигляді провадження такими судами справедливого військового судочинства, а судові рішення не матимуть нарікань і оскаржуватимуться менше, ніж зараз [12].

На наше переконання, рішення про ліквідацію військових судів було передчасним, помилковим і необґрунтованим, зважаючи на таке.

Хочемо звернути увагу на ту категорію справ, яка до моменту ліквідації вирішувалася військовими судами. Це кримінальні справи про військові злочини; кримінальні справи про злочини (навіть загальнокримінальні), вчинені військовослужбовцями; кримінальні справи про злочини, вчинені працівниками Збройних Сил України, пов'язані з виконанням ними службових обов'язків; кримінальні справи про злочини, вчинені військовими в групі з цивільними особами. Військовими судами також вирішувалися окремі категорії цивільних справ та адміністративні справи, пов'язані з прийняттям на військову службу, її проходженням та звільненням із військової служби.

Так, навантаження на суддів було незначним у порівнянні з колегами з територіальних судів загальної юрисдикції, однак строки розгляду справ (як кримінальних, так і цивільних і адміністративних) були досить оперативними. Військовими судами гарнізонів практикувалися виїзні судові засідання, під час яких кримінальні справи розглядалися на території військових частин та установ у присутності всього особового складу. Значна оперативність та публіч-

ність розгляду мали колосальний позитивний вплив на стан правопорядку, законності та дисципліни у військових колективах. Невідворотність покарання за вчинений злочин була очевидною.

Наприклад, така складна й об'ємна справа з обвинувачення військовослужбовців Повітряних Сил Збройних Сил України у Сквиливській трагедії розглядалася колегією суддів військового апеляційного суду Центрального регіону України всього 6 місяців. За цей час було допитано понад сотню потерпілих, кілька сотень свідків трагедії, досліджено в судовому засіданні десятки томів матеріалів кримінальної справи. Рішення суду за результатами її розгляду не викликали жодних претензій ані в потерпілих, ані в засуджених. Вирок суду в цій справі позитивно був сприйнятий також і суспільством, яке пильно стежило за перебігом судового процесу.

Виїзні засідання військових судів були розповсюджені і мали дуже великий виховний вплив на військовослужбовців. Судовий процес проходив протягом кількох годин у присутності особового складу і з прилюдним оголошенням вироку. Самі командири говорили, що достатньо одного виїзного засідання військового суду, яке проводилось у присутності особового складу і щонайменше на півроку у військовій частині не було обліковано жодного правопорушення.

Сьогодні ж командири нарікають, що на судові засідання в районні суди саме їм доводиться доставляти військовослужбовців, яких викликає суд, що дуже відволікає як особовий склад, так і транспортні засоби. Непотрібне ускладнення процедури і віддаленість судів створюють умови для не зовсім правомірних способів боротьби з порушеннями військової дисципліни.

Кримінальні провадження щодо військовослужбовців, які розглядаються територіальними судами, відкладаються у довгий ящик. Навіть елементарні «одноепізодні» провадження цієї категорії тривають роками. Звісно, такий розгляд порушує принцип невідворотності покарання, підриває віру військовослужбовців у справедливість.

Причиною цього є велике навантаження на суддів та неналежна компетентність у питаннях військової служби, незнання порядку ухвалення рішень командирами в умовах бойової обстановки, виконання цих рішень підлеглими тощо.

До того ж серйозною проблемою є відсутність єдиної практики у справах про військові злочини та про злочини, вчинені військовослужбовцями. Щоб установити наявність чи відсутність у діях особи складу військового злочину, потрібно знати спеціальні нормативні акти, що регламентують права та обов'язки військовослужбовців (статути, інші нормативно-правові акти, які визначають функціональні обов'язки).

Судді військових судів мали офіцерські звання і перебували на військовій службі, а також відповідали критеріям, установленим Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» для цивільних колег.

Статті Кримінального кодексу України щодо військових злочинів є банкетними, відсилають до військового законодавства та стосуються оскарження дій військового командування, призову на службу, порядку проходження служби, надання статусу учасника бойових дій, повноти речового, продовольчого, грошового забезпечення, призначення пенсії, звільнення зі служби тощо.

Із складністю справ про кримінальні правопорушення, пов'язані з виконанням обов'язків військової служби, наприклад, щодо «нестатутних відносин» (спричинення одним військовослужбовцем другому насильства) суддям, котрі не служили в армії і не знають про особливості військової дисципліни та порядку взаємовідносин між військовими не просто розібратись, спричинені ці побої або тілесні ушкодження «під час виконання службових обов'язків» чи у «зв'язку з виконанням службових обов'язків» (як указано у відповідних статтях Кримінального кодексу про військові злочини). Зазвичай, побитий військовослужбовець говорить у суді в присутності того, хто бив, а також його друзів, викликаних у суд свідками, що він і болі не відчував, і претензій до обвинуваченого не має, і зараз вони друзі, тому немає потреби притягати його до відповідальності, і він хіба що не вдячний обвинуваченому, що той його трохи «повчив» того, як правильно служити. Суддя робить вигляд, що сприймає це серйозно, дійсні обставини побиття та іншого знуцання його вже не цікавлять, навіть витратити на це час, а також вирішує, що військового злочину немає, «нестатутні взаємовідносини» відсутні, закриває справу за відсутності скарги потерпілого. При цьому навіть не задумується над тим, скільки шкоди дисципліні та правопорядку в підрозділі завдає така, на перший погляд, незначна справа. Справді, без ретельної та ґрунтовної додаткової підготовки важко обговорювати спеціальні конкретні питання бойового застосування військ із військовою посадовою особою, яка має вищу академічну військову освіту, детально знає військову тактику, оперативну майстерність і військову стратегію, спеціальні відомчі нормативні акти, які мають гриф «таємно» або «для службового користування» та регламентують застосування військ чи управління ними в бойових умовах.

Так, коли діяли військові суди у справах про військові злочини, застосовувалась єдина судова практика, зокрема щодо кваліфікації кримінальних діянь та під час призначення покарання. Це означало, що винні у вчиненні певних злочинів військовослужбовці несли приблизно рівномірне покарання незалежно від місця вчинення злочину. Сьогодні ж у Єдиному державному реєстрі судових рішень можна знайти вирок, у яких призначені судами покарання, наприклад, за вчинення самовільного залишення військової частини або місця несення служби чи дезертирства, вчинені за однакових умов (від штрафу і до 10-ти років позбавлення волі).

Існують проблеми і при кваліфікації злочинів: за наявності ознак злочину, передбаченого розділом XIX «Злочини проти встановленого порядку несення

військової служби (військові злочини)» Кримінального кодексу України, суди приймають рішення про визнання винними військовослужбовців за іншими статтями особливої частини КК України, не враховуючи те, що суб'єкт учинення злочину є військовослужбовцем.

Наприклад, справа стосовно військовослужбовця К., який виконуючи службові обов'язки в районі проведення АТО за наказом командира з метою зупинити автомобіль, який проривався через блокпост, здійснив кілька пострілів, унаслідок чого загинула пасажирка автомобіля громадянка Р. Судами першої та апеляційної інстанцій цей військовослужбовець був засуджений за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 115, ч. 3 ст. 365 КК України у кримінальному провадженні № 12014050780001359 – до позбавлення волі строком на 13 років із позбавленням права обіймати посади представника влади в правоохоронних органах строком на 3 роки та позбавленням військового звання «старший солдат». Вирок суду щодо кваліфікації кримінального правопорушення не узгоджується з нормами розділу XIX КК України, якими передбачена відповідальність за ст. ст. 414, 418, 421, 426-1 – за відповідних фактичних обставин справи щодо основного покарання, не аналізуючи додаткові. З цим підстав (відповідно до ухвали Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ) вказане кримінальне провадження скероване для нового розгляду до суду першої інстанції [13].

Такий різнобій судової практики під час призначення покарання за вчинення військових кримінальних правопорушень, а також порушення норм матеріального права при кваліфікації злочинів не сприяють утвердженню законності і правопорядку у військах та зміцненню військової дисципліни.

Ще хотіли б зауважити, що військові суди свого часу широко застосовували таку міру покарання, як направлення в дисциплінарний батальйон. Так, близько 40% засуджених військовослужбовців направлялись саме до цього підрозділу, що дозволяло їм після відбуття покарання не тільки не мати судимості, але за належної поведінки строк відбуття покарання в дисбаті зараховувався в строк служби. Після ліквідації військових судів цивільні судді були переконані, що проявляють гуманність, направляючи засуджених у колонію, а не в дисциплінарний батальйон. Практика ж показала, що рецидив злочину після відбуття покарання в колонії був у рази вищий, ніж після відбуття покарання в дисциплінарному батальйоні. Тобто дисбат мав значно кращий виховний вплив на порушників закону та ефективно виконував найважливішу функцію кримінального покарання – перевиховання особи.

Також ми переконані в тому, що для прийняття справедливого і законного рішення в кримінальних провадженнях про військові злочини, особливо вчинені військовими посадовими і службовими особами, суддя повинен бути підготовлений не лише в галузі юриспруденції, а володіти знаннями у військовій сфері: знати взаємовідносини у військовому

колективі, його традиції, порядок прийняття рішень командирами і начальниками, мати можливість надавати їм належну оцінку тощо. Ураховуючи конкретні обставини справи, мати сміливість і відповідальність прийняти справедливе та законне рішення в ній, ураховуючи принцип пропорційності, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів обвинуваченого і наслідками вироку суду для військового колективу в цілому, можливості виконання завдань за призначенням у подальшому. Тобто вирок суду в кримінальному провадженні щодо військовослужбовця має сприяти зміцненню військової дисципліни, підняттю бойового духу, а не навпаки.

Військові дії на Сході країни призвели і призводять до збільшення кількості військових злочинів, учинених військовослужбовцями, захист прав, свобод та інтересів яких має здійснюватися судом. Така категорія справ, як військові злочини, мають свою специфіку, що потребує спеціальних знань, а тому існує гостра необхідність для забезпечення професійного й об'єктивного правосуддя для військовослужбовців шляхом створення військових судів, що оперативні та професійно розглядатимуть указані спори.

До компетенції військових судів сьогодні пропонується віднести розгляд кримінальних проваджень про військові кримінальні правопорушення, передбачені главою XIX Кримінального кодексу України; про усі кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, зокрема в групі з цивільними особами; про кримінальні правопорушення, вчинені працівниками Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону військових формувань під час виконання ними своїх службових обов'язків або на території військової частини, установи, організації; розгляд справ про адміністративні правопорушення, передбачені главою 13-Б «Військові адміністративні правопорушення» Кодексу України про адміністративні правопорушення; розгляд адміністративних справ у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, пов'язаних із прийняттям на військову службу, її проходженням та звільненням із військової служби. Також доцільно віднести до юрисдикції військових судів вирішення кримінальних проваджень про злочини, вчинені учасниками незаконних військових формувань (комбатантів) на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, а також Автономної Республіки Крим та питання застосування до них амністії відповідно до Мінських угод.

Як показує історія розвитку та досвід роботи військових судів незалежної України, сьогодні необхідність функціонування військових судів, особливо в умовах воєнного конфлікту на Сході нашої держа-

ви, зумовлена також особливою правовою регламентацією правовідносин, пов'язаних із проходженням громадянами військової служби, додатковими вимогами до кваліфікації суддів, які мусять мати ґрунтовні знання в галузі не тільки права, а й військової справи, потребою в окремих випадках організації їх роботи за місцем знаходження військових формувань, а також із необхідністю оформлення допуску на режимні об'єкти та до роботи з таємною інформацією.

Отож, реалізація проекту про відновлення діяльності військових судів в Україні позитивно вплине на стан військової дисципліни та правопорядку в армійських підрозділах за рахунок повного, всебічного та об'єктивного, а також розгляду справ у розумні строки та, як наслідок, неухильного дотримання принципу невідворотності покарання, сприятиме поверненню віри військових у справедливість та довіри до судової влади. Судді військових судів не будуть залежними від тих впливів, які сьогодні є на суддів із районів, прилеглих до лінії розмежування, де ведуться бойові дії. Діяльність військових судів у складі судової влади держави повністю виключить вплив на них із боку будь-кого, зокрема вплив військового керівництва держави. І найголовніше – права військовослужбовців будуть надійно захищені компетентним судом.

Таким чином, пропонуємо ч. 3 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити реченням такого змісту: «Систему судоустрою складають місцеві суди, до яких належать військові суди, що здійснюють правосуддя у Збройних силах України та інших утворених відповідно до закону військових формуваннях».

Підсумовуючи викладене, слід дійти **висновку** про те, що в сучасних умовах судова система не здатна якісно та у встановлені законом строки забезпечити військовослужбовцям захист прав, свобод та законних інтересів. Відновлення роботи військових судів в Україні шляхом їх створення на європейський лад у кінцевому результаті призведе до підвищення якості правосуддя, зменшення навантаження на суди загальної юрисдикції, які сьогодні внаслідок кадрового голоду мають на розгляді надзвичайно велику кількість справ, дасть змогу більш компетентно розглядати військові спори наблизеними професійно та територіально до цих правовідносин судами та суддями.

Окрім зазначеного, варто вказати на те, що необхідність здійснення військового судочинства саме військовими судами детермінована умовами сьогодення, його жорстокими воєнними реаліями та специфікою військової служби в Україні, критичним станом справ у військовій злочинності, який становить загрозу боездатності підрозділів і військових формувань та обороноздатності держави в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про судоустрій України» від 07 лютого 2002 року № 3018-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>.
2. Портнов А. Ліквідація військових судів має на меті забезпечення конституційного принципу незалежності суддів. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/a-portnov-likvidatsiya-voennyh-sudov-stavit-tselyu-obespechenie-14092010201400>.
3. Левченко І. Третій рік війни. А судді хто? URL: <http://cacds.org.ua/ru/safe/theme/914>.
4. Шишкін В. Одиссея військових судів. Юридичний вісник України. 2005. № 15. С. 8–9.
5. Шишкін В. Військові суди через призму правової держави. Право України. 2004. № 4. С. 107–110.
6. Оверчук С. Військові суди – необхідна складова військової юстиції в Україні. URL: <http://lj.oa.edu.ua/archives/n1-2015>.
7. Яцина В. Військові суди: бути чи не бути? Юридичний вісник України. 2004. № 21. С. 8–9.
8. Сердюк Ю. Юрисдикція судів України за спеціалізацією : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ. 2003. 22 с.
9. Шевченко В., Ткачук О. Військові суди України в системі судів загальної юрисдикції: Монографія. Київ: КНТ, 2007. 300 с.
10. Романовський Я. Становлення військового судочинства у країнах Європи. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Держава та армія». 2012. Вип. 724. С. 240–245
11. Висновок експерта Ради Європи, заступника генерального секретаря Міжнародної асоціації суддів Джакомо Оберто щодо «Концепції удосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів». URL: <http://www.minjust.gov.ua/file/2>.
12. Рахновецький Є. Військові суди повернуть до системи правосуддя. URL: <http://veche.kiev.ua/news/5379/>.
13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.